

О.С. Бібко

*Київський національний лінгвістичний
університет*

СЕРЕДНЯ ОСВІТА В ЯПОНІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Остаточне становлення сучасної системи освіти Японії припадає на 70-ті рр. XIX ст. – добу, позначену коли відбувся унікальним синтезом англосаксонського, європейського та національного педагогічного досвіду. Результати, яких досягла середня освіта Японії, переконливо демонструють актуальність дослідження особливостей організації навчального процесу в японських школах для подальшого застосування педагогічних інновацій цієї країни в українській школі. Не є зайвим нагадати, що через географічну віддаленість Японії від України та відносно слабкі політичні, економічні та наукові зв'язки українські науковці довгий час не мали можливості досліджувати освітній процес у Японії, так само як і особливості його організації. Вивчення цієї проблеми ускладнює той факт, що японська система освіти постійно вдосконалюється, пропонуючи нові шляхи вирішення педагогічних проблем, у результаті чого дослідження навіть лише кількарічної давнини значною мірою втрачають свою актуальність. У даній статті здійснено спробу розглянути основні принципи організації навчального процесу в середній школі Японії, а також зміст та основні форми навчально-виховної роботи.

Шкільна освіта в Японії має чітку структуру: початкова школа із шестирічним терміном навчання, трирічні середні школи першого та другого ступеня. Таким чином, загальна освіта в країні представлена трьома школами. Діти розпочинають навчання зазвичай у шість років, а закінчують у вісімнадцять. Після школи японська молодь вступає до університетів (чотири роки навчання) або до коледжів (дворічне навчання). Частина школярів після закінчення середньої школи першого ступеня у віці п'ятнадцяти років вступає в професійні технічні училища[3, 114].

Середня освіта в Японії поділяється на два етапи. Вже на першому трирічному етапі японські школярі мають можливість обирати для вивчення певну кількість предметів. У середній школі другого ступеня навчання платне, і умовою вступу до неї є складання вступних іспитів, до чого вдається 94% випускників середньої школи першого ступеня [2, 88].

Варіативна складова навчального плану побудована таким чином, щоб виховувати в учнів здатність самостійно аналізувати та вирішувати проблеми. Головним завданням середньої школи є забезпечення всебічного розвитку особистості учня, що реалізується в три етапи. По-перше, на основі здобутків початкової школи в учня мають бути вироблені необхідні якості як громадянина своєї країни. По-друге, учневі має бути надана допомога у виборі майбутньої професійної діяльності шляхом врахування його особистих інтересів та через прищеплення сумлінного ставлення до праці. Крім того, учень має засвоїти необхідні базові знання та навички для майбутньої професії. По-третє, учень має призвичаїтись до громадської діяльності в школі та поза її межами[3, 131].

У повоєнні роки в Японії до навчального плану часто вносилися зміни (16 разів упродовж 1947-2006 рр.), що викликало незручності для викладачів, яким було об'єктивно важко готувати та проводити уроки[2, 133]. Ще одна проблема, з якою доводилось стикатися викладачам середніх шкіл, була підготовка нових підручників. Справа в тім, що після запровадження нововведень один рік відводився для написання нового підручника, ще один – для його апробації та один – для його видання, отже загалом цей процес тривав три роки. Виходячи з цього, вирішено, що новий навчальний план набуватиме чинності через три роки після внесення поправок. Останнім часом в

Японії спостерігається тенденція розробляти плани з урахуванням інтересів учнів за рахунок зменшення кількості годин на вивчення всієї сукупності предметів. [5, 4]

Перші серйозні зміни були впроваджені до навчального плану в 1951 р. Наприкінці 60-х рр. Японія почала стрімко розвиватися, і вже в наступному десятилітті країна гостро потребувала спеціалістів з вищою освітою, які були б здатні ефективно працювати на підприємствах. Оскільки лише початкова і середня школа першого ступеня є обов'язковими, а середня школа другого ступеня – тільки для бажаючих, то для збільшення можливостей вступу до вищих навчальних закладів навчальні плани було скориговано з метою полегшити навчання. Також були спрощені умови вступу до вищих навчальних закладів [2, 135].

У 1977 р. в японській пресі було вперше використано термін “юторі” (ゆとり), що в перекладі означає “надлишок”. З того часу на шпальтах газет і журналів розгорнулось обговорення питання перевантаженості учнів та необхідності зменшення кількості навчальних годин [2, 136]. У 1989 р. була збільшена кількість годин для факультативних предметів варіативної складової за рахунок інваріантної частини. У вересні 1992 р. кожна друга субота місяця стала вихідним днем, а в квітні 1995 р. до двох місяців були подовжені літні канікули. Але частина японського суспільства не сприйняла ці інновації, доводячи їх хибність на тій підставі, що в Японії і без цього велика кількість свят, які є вихідними днями [2, 49]. У той же час зменшення кількості годин з фізики та математики в середній школі другого ступеня обернулося зниженням рівня знань учнів із цих дисциплін. Це відразу відзначили й викладачі вищих навчальних закладів, які були майже одностайні у своїх оцінках щодо зниження в останньому десятилітті ХХ ст. рівня знань абітурієнтів [2, 136].

Тому вже у 1998 р. було вжито заходів для “оживлення сил” в учнів, іншими словами йшлося про те, що учні мають самі обирати теми для дослідження за своїм бажанням, роблячи перші кроки в їх вивченні у співпраці з іншими учнями. Того ж року в японській школі було запроваджене 5-денне навчання за рахунок зменшення кількості навчальних годин інваріантної складової [2, 137].

Навчальним планом було передбачено, що опанування учнями варіативної складової вироблятиме у них здатність до самостійного аналізу та вирішення проблем, розвиватиме творчі здібності та здатність до неординарного мислення. Для цього вони мали залучатися до волонтерської роботи, екскурсій, природоохоронних акцій та інших заходів, які передбачає програма варіативної складової [1, 83].

Навчальний план середньої школи включає в себе такі дисципліни, як рідна мова, суспільствознавство, математика, музика, образотворче мистецтво, фізкультура та охорона здоров'я, трудове навчання або домашнє господарство, англійська мова. Особливістю системи освіти в середній школі є також те, що в навчальному плані відсутні систематичні курси хімії, фізики, біології, географії, історії, замість яких вивчаються спеціальні предмети “природознавство”(理科) та “суспільствознавство”(社会). На уроках рідної мови учні читають оповідання, обговорюють їх, вчаться грамотно висловлювати свої думки, а також практикуються у написанні ієрогліфів. Оскільки класи бувають досить наповненими, а на уроках має бути контроль за кожним учнем, урок можуть проводити два вчителі [4, 209].

На уроках із суспільствознавства учні засвоюють інформацію про географію, політику та історію Японії. Одночасно обговорюються різні суспільні та історичні проблеми, зв'язки Японії з іншими країнами. На уроках математики в середній школі діти вивчають геометричні фігури, ознайомлюються з основами алгебри та тригонометрії. Під час уроків природознавства вчителі викладають учням основи фізики, хімії та біології. На уроках музики учні мають можливість обрати будь-який музичний інструмент, на якому вони хотіли б навчитись грати. На уроках образотворчого мистецтва учні не лише вчаться малювати, а також вивчають основи дизайну. Під час уроків фізкультури та охорони здоров'я, окрім звичайних фізичних вправ та групових видів спо-

рту, програмою передбачені заняття з плавання, національних видів спорту (дзюдо, кендо, сумо) та танців (традиційних і сучасних). На уроках праці хлопці вчаться майструвати, працювати з деревиною та технікою; дівчат навчають готувати їжу, вишивати, а також виховувати дітей (домогосподарство). Програмою також передбачено, що діти мають засвоїти основи знань з інформатики. Уроки англійської мови зазвичай проводять двоє вчителів – японець та носій англійської мови. [5, 7] Впровадження спеціальної методики викладання англійської мови для японців розпочалось у 1920 р., коли у Токіо працював відомий на весь світ учений-методист Гарольд Пальмер. Японці починають учити англійську мову як обов'язкову лише у середній школі першого ступеня. Всі спроби ввести англійську мову в початковій школі виявились безрезультатними, оскільки це призводило до зменшення кількості годин, призначених на викладання рідної мови, і відповідно, критично сприймалося вчителями[5, 90].

Організація навчального процесу в японській школі значно відрізняється від українських зразків. Для прикладу доцільно розглянути типовий розклад уроків середньої школи Японії початкового ступеня. Уроки в японській школі починаються о 08:15, коли всі учні шикуються перед школою і слухають гімн Японії, а також віддають шану державному прапору. За півгодини починаються заняття. Щодня учні відвідують 5-6 уроків, причому одна академічна година триває 50 хвилин, між кожним уроком 10 хвилин перерви. Після четвертого уроку учні з'їдають “кю сьоку” (給食) (комплексні шкільні обіди для учнів), що триває до 50 хвилин. Потім учні відвідують п'ятий та шостий уроки, звичайно це предмети варіативної складової “токубетсу кацудо” (特別活動). Після них учні впродовж 10-15 хвилин прибирають шкільні приміщення. В 15:40 шкільні заняття закінчуються шикунням дітей перед школою.

Серед навчальних дисциплін в японській школі є і такий предмет, як уже згадуваний “токубецу кацудо”, який є ядром виховного процесу. Предмет “токубецу кацудо” включає такі складові: “хому руму кацудо” (ホーム・ルーム活動) (обговорення різних проблем у класі), “сейто-кай кацудо” (生徒会活動) (учнівські збори), “курабу кацудо” (クラブ活動) (діяльність гуртків), “гакко гьодзі” (学校行事) (шкільні урочисті заходи)[1, 86].

“Хому руму” має на меті оптимізацію стосунків між учнями, а також поліпшення розуміння ними різних суспільних проблем і проводиться раз на тиждень. У цей час учні обговорюють різні суспільні проблеми: рівність чоловіків та жінок, деякі аспекти навчання (зокрема – чому не слід пропускати занять), а також знайомляться з основами безпеки життєдіяльності, правилами дорожнього руху та ін. Дискусії в класі проводяться під контролем класного керівника.

Ці заходи мають на меті зробити перебування учнів у школі змістовним, створити для них сприятливу можливість виявити свої здібності. Зміст таких заходів у японських школах може бути різним, у т.ч. – вечорниці з нагоди початку навчального року, конкурс краси, день прибирання, спортивні змагання, театральні конкурси, конкурс співів, перегляди кінофільмів, відвідування людей похилого віку в будинках пристарілих, добровільна участь у волонтерській роботі та суспільно-корисній праці[1, 89]. Участь у гуртках в японській школі обов'язкова для кожного учня, і для цього виділяється одна година на тиждень. Так само можна брати участь у декількох гуртках одночасно, можна переходити з одного в інший, але в будь-якому разі участь хоча б в одному з них є обов'язковою. Шкільні гуртки в Японії є різного профілю (від спортивних до культурологічних). Керувати їх діяльністю мають право лише дипломовані викладачі[1, 90].

В Японії дуже серйозно ставляться до оцінювання знань учнів. Виділяють такі методи контролю досягнень учнів у навчанні: загальний тест, авторський тест, практичний тест, практичне завдання, усна форма контролю, написання рефератів, комп'ютерний тест. У школах Японії не прийнято публічно повідомляти про успіхи чи невдачі дітей. Інформація про це занотовується до особистого журналу вчителя, а крім

того подяка або зауваження повідомляються кожній дитині індивідуально. Найчастіше вчитель публічно відзначає старанність окремих дітей класу[1, 98].

Традиційно до японської школи не можна заходити взутим. Учні та вчителі школи (включаючи директора) повинні зняти взуття та взути спеціальні капці, які є в кожній школі. Взуття розставляється на спеціальних полицях, які розташовані біля входу. Внутрішні приміщення середніх шкіл в Японії збудовані на американський зрінець, тобто одна зі стін є прозорою. Отже, проходячи по коридору, можна бачити все, що відбувається в класі.

В японських державних школах прийнято носити шкільну форму, яка віддалено нагадує однострої матросів імператорського військового флоту епохи Мейдзі. Існує також спеціальна спортивна шкільна форма синього кольору, яку учні вдягають під час занять фізкультурою або спортивних змагань.

Кожен учень має власну окрему шафу, в якій залишає після уроків свої підручники, зошити та інші навчальні матеріали. Повертаючись додому, учень бере лише ті матеріали, які будуть йому потрібні для виконання домашнього завдання.

Кількість учнів класу середньої школи офіційно становить від 12 до 18 осіб. Але в мегаполісах цієї норми дотримати важко, тому число дітей може зрости і до 50. В той же час у сільських школах учнів у класі може бути мінімально – від одного до трьох осіб[3, 133].

В Японії діє досить ефективна система дотримання дисципліни. Якщо в законі 1972 р. про початкову та середню школу містилось положення про можливість фізичного покарання учнів у разі недотримання ними встановлених норм поведінки, то зараз це є неприпустимим. Нині до учнів-порушників застосовуються інші форми покарання, зокрема директор школи має право тимчасово заборонити учневі відвідування занять або взагалі відрахувати його зі школи. Щоправда, відраховують лише тих учнів, які після численних попереджень продовжують порушувати дисципліну, пропускають заняття без поважних причин, ігнорують шкільні вимоги. В інтернатах, школах для сліпих та німих, а також у деяких початкових та середніх школах процедуру відрахування проводити не можна. Іноді учням, які порушують дисципліну, забороняють брати участь у заходах “токубецу кацудо”[3, 120].

Учитель в японській школі виконує безліч функцій, відповідаючи не тільки за якість навчання, а й за дисципліну учнів, організацію їх вільного часу та ін. Функція вчителя не обмежується лише визначенням змісту та методів навчання, надзвичайно важливим є вміння розуміти потреби дітей, об'єднуючи їх у колектив однодумців. Саме тому держава здійснює суворий добір серед випускників вищих навчальних закладів, які виявляють бажання обрати вчительський фах. Підготовка вчителя триває протягом шести років і не має аналогів у світі. Для роботи в школі неодмінною умовою є вища освіта, після чого кандидат має пройти досить складну екзаменаційну перевірку в кілька етапів. Японія – це єдина з розвинених країн світу, де зарплата вчителя може бути вищою за оклад чиновників місцевих органів влади[3, 118].

У школах Японії у зв'язку з виникненням випадків “ідзіме” (いじめ) (знуцання та переслідування в середовищі школярів) та зростання кількості пропусків уроків було запроваджено посаду “радника”, до якого учень може звернутися за порадою з будь-якої власної проблеми. Радник уповноважений допомагати у вирішенні широкого кола проблем, будь-то знущання однолітків, проблеми в сім'ї, обрання гуртка та участь в “токубецу кацудо”, вступ до середньої школи або університету, неуспішність у навчанні, конфліктні ситуації з викладачами. Як стверджують автори цілої низки публікацій, проблема “ідзіме” останнім часом значно втратила свою гостроту, але окремі опитування засвідчують, що більшість дітей все ж таки не схильні довіряти раднику, а тим більше не вбачають у ньому друга, з яким можна поділитися усіма своїми проблемами.

У школах Японії, піклуючись про здоров'я учнів та вчителів, регулярно вдаються до проведення оздоровчих заходів, які, зокрема, включають дотримання чистоти в

класних кімнатах, їх провітрювання, забезпечення достатньої освітленості. Крім того, щороку проводяться медогляди викладачів та учнів, а з останніми ще й організують бесіди про те, як зміцнити своє здоров'я. Нарешті, у кожній школі мають працювати лікар-терапевт, стоматолог та фармацевт, а навчальний заклад повинен облаштувати забезпечений усім необхідним медичний пункт. Кожного разу при прийнятті нового викладача на роботу або учня на навчання школа проводить їх медичний огляд. Якщо під час навчання у директора школи виникне підозра про можливе захворювання учня інфекційною хворобою, він має право звільнити його від навчання до повного одужання[3, 121].

Освіта в Японії високо оцінюється міжнародними експертами, які визнають японську систему освіти, її організацію та зміст чи не найефективнішими у світі. Оптимальна система організації навчального процесу, що дозволяє учням розкрити свої творчі здібності, стати самостійними та вихованими людьми, може слугувати прикладом для української школи. Водночас багато японців дотримуються думки про доцільність використання у школі ліберальнішого стилю навчання, що, у свою чергу, дозволило б вдосконалити саму систему національної освіти.

Література:

1. 梅木松助 (1994). 教育学概説. - 東京: 学芸図書誠更.
2. 熊谷一乗 (1996). 現代教育制度論. - 東京: 学文社.
3. 佐藤順一 (2004). 現代教育制度. - 東京: 学文社.
4. 真野宮雄、増田實 (1994). 現代教育概説. - 東京: 学術図書出版.
5. 中学校 学習指導要領 (2006). 中学校 学習指導要領 - 東京: 文部科学省.